

๑. พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร

๕. นครสูตต¹

[๖๕] สาวตถียัม วิหริติ... ตตฺร โข ภควา... ปุพฺเพ² เม ภิกฺขเว สมฺโพธา อนภิสมฺพุทฺธสฺส โพธิสฺส ตตฺตสฺส เสว สโต เอตทโหสิ “กิมฺหิ³ วตายัม โลโก อาปนฺโน ชายติ จ ชียยติ จ มียยติ จ จวติ จ อูปปชฺชติ จ, อถ จ ปณิมสฺส ทฺวักขสฺส นิสฺสรณํ นปฺปชานาติ ชรามรณสฺส. กุทาสฺส นาม อิมสฺส ทฺวักขสฺส นิสฺสรณํ ปญฺญาโยสฺสติ ชรามรณสฺสา”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ “กิมฺหิ นฺุ โข สติ ชรามรณํ โหติ, กิปปจฺจยา ชรามรณนฺ”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญาโย อภิสมโย “ชาติยา โข สติ ชรามรณํ โหติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺ”ติ.

ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ “กิมฺหิ นฺุ โข สติ ชาติ โหติ ฯเปฯ ภโว โหติ... อูปาทานํ โหติ... ตณฺหา โหติ... เวทนา โหติ... ผสฺโส โหติ... สฬายตนํ โหติ... นามรูปํ โหติ... กิปปจฺจยา นามรูปนฺ”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญาโย อภิสมโย “วิญฺญาณํ โข สติ นามรูปํ โหติ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปนฺ”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ “กิมฺหิ นฺุ โข สติ วิญฺญาณํ โหติ, กิปปจฺจยา วิญฺญาณนฺ”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญาโย อภิสมโย “นามรูปเป โข สติ วิญฺญาณํ โหติ, นามรูปปจฺจยา วิญฺญาณนฺ”ติ.

ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ : ปจฺจุทาวตตติ โข อิทํ วิญฺญาณํ นามรูปมฺหา น ปรี คจฺจติ. เอตฺตาวตฺตา ชายเถ วา ชียยเถ วา มียยเถ วา จวเถ วา อูปปชฺเชถ วา, ยถิทํ นามรูปปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ, สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส ฯเปฯ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทฺวักขทฺวักขนฺุสฺส สมฺทโย โหติ. “สมฺทโย สมฺทโย”ติ โข เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนฺุสฺสฺสฺเตสฺส ฐมฺเมสฺส จกฺขุ อุตฺปาติ, ฌาณํ อุตฺปาติ, ปญฺญา อุตฺปาติ, วิชฺชา อุตฺปาติ, อาโลโก อุตฺปาติ.

ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ “กิมฺหิ นฺุ โข อสติ ชรามรณํ น โหติ, กิสฺส นิโรธา ชรามรณนิโรโ”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญาโย อภิสมโย “ชาติยา โข อสติ ชรามรณํ น โหติ, ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโ”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ “กิมฺหิ นฺุ โข อสติ ชาติ น โหติ ฯเปฯ ภโว น โหติ... อูปาทานํ น โหติ... ตณฺหา น โหติ... เวทนา น โหติ... ผสฺโส น โหติ... สฬายตนํ น โหติ... นามรูปํ น โหติ, กิสฺส นิโรธา นามรูปนิโรโ”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญาโย อภิสมโย “วิญฺญาณํ โข อสติ นามรูปํ น โหติ, วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโ”ติ.

ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ “กิมฺหิ นฺุ โข อสติ วิญฺญาณํ น โหติ, กิสฺส นิโรธา วิญฺญาณนิโรโ”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญาโย อภิสมโย “นามรูปเป โข อสติ วิญฺญาณํ น โหติ, นามรูปนิโรธา วิญฺญาณนิโรโ”ติ.

¹ ส.นิ. ๑๖/๖๕ นครสูตต

² ฉ. ปุพเพ

³ ฉ. กิจฺจ

ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ : อธิคโต โข มยฺยา มคฺโค โฟธาย, ยทฺธิํ นามรูปนโรธา วิญญานนโรธ, วิญญานนโรธา นามรูปนโรธ, นามรูปนโรธา สฬายตตนโรธ, สฬายตตนโรธา ผสฺสนโรธ ฯเปฯ เอมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นโรธ โหติ. “นโรธ นโรธ”ติ โข เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสฺเตสฺส ธมฺเมสฺส จกฺขุํ อุตฺปาติ, ฅาณํ อุตฺปาติ, ปญฺญา อุตฺปาติ, วิชฺชา อุตฺปาติ, อาโลโก อุตฺปาติ.

เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ปุริโส อรญฺเณ ปวเน จรมาโน ปสฺเสยฺย ปุราณมคฺคํ ปุราณญฺชํ ปุพฺพเกหิ มนุสฺเสหิ อนุยาดํ, โส ตมนุคฺจเจยฺย, ตมนุคฺจจฺจนฺโต ปสฺเสยฺย ปุราณํ นครํ ปุราณํ ราชธานีํ ปุพฺพเกหิ มนุสฺเสหิ อชฺฌมาวุตฺถํ⁴ อารามสมฺปนฺนํ วนสมฺปนฺนํ โปกฺขรณีสมฺปนฺนํ อุตฺทาปนฺนํ⁵ รมณียํ. อถ โข โส ภิกฺขเว ปุริโส รญฺเณ วา ราชมฺหามตฺตสฺส วา อาโรเจยฺย “ยคฺเช ภนฺเต ชานเอยฺยาสี ‘อหํ อทฺทสํ อรญฺเณ ปวเน จรมาโน ปุราณมคฺคํ ปุราณญฺชํ ปุพฺพเกหิ มนุสฺเสหิ อนุยาดํ, โส⁶ ตมนุคฺจจฺ. ตมนุคฺจจฺจนฺโต อทฺทสํ ปุราณํ นครํ ปุราณํ ราชธานีํ ปุพฺพเกหิ มนุสฺเสหิ อชฺฌมาวุตฺถํ อารามสมฺปนฺนํ วนสมฺปนฺนํ โปกฺขรณีสมฺปนฺนํ อุตฺทาปนฺนํ รมณียํ, ตํ ภนฺเต นครํ มาเปหี”ติ. อถ โข โส ภิกฺขเว ราชา วา ราชมฺหามตฺโต วา ตํ นครํ มาเปยฺย, ตทสฺส นครํ อปเรน สมเยน อิทํ เจว ฆตํ จ พานฺหุชฺฌณํ⁷ อากิณฺณมนุสฺสํ วุชฺฌมิเวปฺพลปฺปตฺตํ. เอมเมว ชฺวาทํ ภิกฺขเว อทฺทสํ ปุราณมคฺคํ ปุราณญฺชํ ปุพฺพเกหิ สมฺมาสมฺพุทฺเธหิ อนุยาดํ.

กตโม จ โส ภิกฺขเว ปุราณมคฺโค ปุราณญฺชโส ปุพฺพเกหิ สมฺมาสมฺพุทฺเธหิ อนุยาดิ ? อยฺเมว อริโย อฏฺฐังคิโก มคฺโค. เสยฺยถิทํ ? สมฺมาทิฏฺฐิํ ฯเปฯ สมฺมาสมาธิ. อยํ โข โส ภิกฺขเว ปุราณมคฺโค ปุราณญฺชโส ปุพฺพเกหิ สมฺมาสมฺพุทฺเธหิ อนุยาดิ. โส ตมนุคฺจจฺ, ตมนุคฺจจฺจนฺโต ชรามรณํ อพฺภวฺวาสิ, ชรามรณสมฺมุตฺตํ อพฺภวฺวาสิ, ชรามรณนโรธํ อพฺภวฺวาสิ, ชรามรณนโรธคามินิํ ปฏิปทํ อพฺภวฺวาสิ. ตมนุคฺจจฺ, ตมนุคฺจจฺจนฺโต ชาตํ อพฺภวฺวาสิ ฯเปฯ ภวํ อพฺภวฺวาสิ... อุตฺทาณํ อพฺภวฺวาสิ... ตณฺหํ อพฺภวฺวาสิ... เวทณํ อพฺภวฺวาสิ... ผสฺสํ อพฺภวฺวาสิ... สฬายตณํ อพฺภวฺวาสิ... นามรูปํ อพฺภวฺวาสิ... วิญญานํ อพฺภวฺวาสิ. ตมนุคฺจจฺ, ตมนุคฺจจฺจนฺโต สงฺขารํ อพฺภวฺวาสิ, สงฺขารสมฺมุตฺตํ อพฺภวฺวาสิ, สงฺขารนโรธํ อพฺภวฺวาสิ, สงฺขารนโรธคามินิํ ปฏิปทํ อพฺภวฺวาสิ. ตทภิกฺขเว อจฺจุทฺธิํ ภิกฺขุณํ ภิกฺขุณิณํ อุตฺปาสกานํ อุตฺปาสิกานํ, ตยิทํ ภิกฺขเว พุทฺทมจฺริยํ อิทํ เจว ฆตํ จ วิตถาริกํ พานฺหุชฺฌณํ ปุณฺณํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตฺนติ. ปญฺจมํ.

⁴ ฉ. อชฺฌมาวุตฺถํ

⁵ ฉ. อุตฺทาปนฺนํ

⁶ ฉ. โสติ อยํ ปาโง น ทิสฺสติ

⁷ ก. พานฺหุชฺฌณํ

๑. ปฐมโพธิสูตร^๘

[๑] เอวมเม สุตฺ :- เอกํ สมยํ ภควา อรุเวลาญํ วิหริติ นชฺชา เนรณฺชราย ตีเร โพธิรุกขมฺเ
ปจฺมาภิสฺมพฺพุโ. เตน โข ปน สมเยน ภควา สุตฺตาทํ เอกปฺลลงฺเกน นิสินฺโน โหติ วิมุตฺติสฺสข-
ปฺปฏิสฺสเวที.^๙ อถ โข ภควา ตสฺส สุตฺตาทสฺส อจฺเจเนน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา รตฺติยา ปจฺมํ
ยามํ ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ อนุโลมํ สารุํ มนสากาสิ :

อิติ อิมสฺมี สติ อิทํ โหติ อิมสฺสอุปฺปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ, ยทิทํ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารฯ
สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตฺนํ, สฬายตฺนปจฺจยา
ผัสสํ, ผัสสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา
ภวํ, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โ สกปริเทวทฺทุกฺขโทมนสฺสอุปฺปายาสา สมฺภวณฺติ,
เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทฺทุกฺขทฺนฺธสฺส สมฺภโย โหตีติ.

อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลาญํ อิมํ อุตฺถานํ อุตฺถาเนสิ :

ยทา หเว ปาตุภวณฺติ ญมฺมา
อาตาปิโน ฌายโต พฺราหฺมณสฺส
อถสฺส กงฺขา วปยฺนติ สพฺพา
ยโต ปชานาติ สเหตฺตมฺมน"ติ. ปจฺมํ.

๒. ทุตติยโพธิสูตร^{๑๐}

[๒] เอวมเม สุตฺ :- เอกํ สมยํ ภควา อรุเวลาญํ วิหริติ นชฺชา เนรณฺชราย ตีเร โพธิรุกขมฺเ
ปจฺมาภิสฺมพฺพุโ. เตน โข ปน สมเยน ภควา สุตฺตาทํ เอกปฺลลงฺเกน นิสินฺโน โหติ วิมุตฺติสฺสข-
ปฺปฏิสฺสเวที. อถ โข ภควา ตสฺส สุตฺตาทสฺส อจฺเจเนน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา รตฺติยา มชฺฌิมํ
ยามํ ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ อนุโลมํ สารุํ มนสากาสิ :

อิติ อิมสฺมี อสติ อิทํ น โหติ, อิมสฺส นิโรธฯ อิทํ นิรุชฺฌติ, ยทิทํ อวิชฺชานิโรธฯ สงฺขารนิโรธํ,
สงฺขารนิโรธฯ วิญฺญาณนิโรธํ, วิญฺญาณนิโรธฯ นามรูปนิโรธํ, นามรูปนิโรธฯ สฬายตฺนนิโรธํ,
สฬายตฺนนิโรธฯ ผัสสนิโรธํ, ผัสสนิโรธฯ เวทนานิโรธํ, เวทนานิโรธฯ ตณฺหานิโรธํ, ตณฺหานิโรธฯ
อุปาทานนิโรธํ, อุปาทานนิโรธฯ ภวนิโรธํ, ภวนิโรธฯ ชาตินิโรธํ, ชาตินิโรธฯ ชรามรณํ โ สก-
ปริเทวทฺทุกฺขโทมนสฺสอุปฺปายาสา นิรุชฺฌณฺติ. เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทฺทุกฺขทฺนฺธสฺส นิโรโ โหตีติ.

อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลาญํ อิมํ อุตฺถานํ อุตฺถาเนสิ :

ยทา หเว ปาตุภวณฺติ ญมฺมา
อาตาปิโน ฌายโต พฺราหฺมณสฺส

^๘ พ.อุ. ๒๕/๑ ปฐมโพธิสูตร

^๙ ก. วิมุตติสฺสํ ปฏิสฺสเวที. เอวมฺปริปี

^{๑๐} พ.อุ. ๒๕/๒ ทุตติยโพธิสูตร

อดสฺส กงฺขา วปยนฺติ สพฺพา
ยโต ขยํ ปจฺจยानํ อเวทิตี. ทุตฺติยํ.

๓. ตติยโพธิสูตร¹¹

[๓] เอวเมเม สุตํ :- เอกํ สมยํ ภควา อรุณเวลายํ วิหริตฺวา นชฺชา เนรณฺชราย ตีเร โพธิรุกขมูเล
ปจฺจมาภิสมฺพุทฺธ. เตน โข ปน สมเยเนน ภควา สุตตาทํ เอกปถลลฺงเกเน นิสินฺโน โหติ วิมุตฺติสฺสข-
ปฏิสฺสเวที. อด โข ภควา ตสฺส สุตตาทสฺส อจฺจเยเนน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุญฺจหิตฺวา รตฺติยา ปจฺจิมํ
ยามํ ปฏิจฺจสฺสุมฺปาทำ อญฺโกลมฺปฏิโกลมํ สารุํ มนสากาสี :

อิติ อิมสฺมี สติ อิทํ โหติ, อิมสฺสุมฺปาทา อิทํ อุมฺปชฺชติ, อิมสฺมี อสฺติ อิทํ น โหติ, อิมสฺส
นิโรธา อิทํ นิรุชฺฌติ, ยทิตํ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารธา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา
นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ, สฬายตนปจฺจยา ผสฺสโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา
ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุมฺปาทานํ, อุมฺปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ
โสภปริเทวทฺทกฺขโทมนสฺสูปายาสา สมฺภวณฺติ, เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทฺทกฺกขณฺธสฺส สมฺภวโย โหติ.

อวิชฺชาเย เตวว อสฺสสวโรคา นิโรธา สงฺขารนิโรโธ, สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ, วิญฺญาณ-
นิโรธา นามรูปนิโรโธ, นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธ, สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ, ผสฺสนิโรธา
เวทนานิโรโธ, เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ, ตณฺหานิโรธา อุมฺปาทานนิโรโธ, อุมฺปาทานนิโรธา ภว-
นิโรโธ, ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ, ชาตินิโรธา ชรามรณํ โสภปริเทวทฺทกฺกขโทมนสฺสูปายาสา นิรุชฺฌณฺติ,
เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทฺทกฺกขณฺธสฺส นิโรโธ โหติ.

อด โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายุ อิมํ อุมฺปาทานํ อุมฺปาเนสิ :

ยทา หเว ปาตุภวณฺติ ฌมฺมา
อาตปฺปิโน ฉายโต พุราหมณสฺส
วิฐฺสปยํ ติฏฺฐติ มารเสนํ
สุริยว โสภายมณฺตลิกฺขนฺติ. ตติยํ.

๔. ปจฺมโพธิสูตร¹²

[๑๕๓]	อนนฺกชาตีสํสารํ คหการํ ¹³ คเวสนฺโต	สนฺธาวิสฺสํ อนิพฺพิสํ ทฺทกฺกา ชาติ ปุณฺนปฺปนํ.
[๑๕๔]	คหการก ทิฏฺฐโจสิ	ปุณฺน เคหํ น กาหสิ

¹¹ พ.อ. ๒๕/๓ ตติยโพธิสูตร

¹² จ.ม. อุมฺปาทานสูตร, พ.อ. ๒๕/๑๕๓-๔

¹³ ก.ส.อ. คหการก

สพฺพทา เต ฆาสุกา ภคฺคา คหฺภูวํ วิสงฺขตํ
 วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ ตณฺหานํ ขยมชฺชมคฺคา.

๑. พรหมายาจนสูตร¹⁴

[๑๗๒] เอวเม สุตฺ:- เอกํ สมยํ ภควา อรุเวลาญํ วิหริติ นชฺชา เนรณฺชราย ตีเร อชฺปาล-
 นิคุโรธมฺมูเล¹⁵ ปจฺมาภิสมฺพุทฺโธ. อถ โข ภควโต รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตสฺส ปรีวิตกโก
 อุตฺปาที “อธฺคิตโต โข มยาญํ ธมฺโม คมฺภีโร ทฺวทฺสโร ทฺวณฺโฬ โส สมนฺโต ปณฺนิตโต อตฺถกาวจโร นิปุณ-
 ญิตฺตเวทนีโย, อาลยรามา โข ปณายํ ปชา อาลยรตา อาลยสมฺมุทิตา, อาลยรามาโย โข ปณ-
 ปชาโย อาลยรตโย อาลยสมฺมุทิตโย ทฺวทฺสโร อิทํ จานํ ยทิตํ อิทปฺปจฺยตา ปฏิจฺจสมฺปปาโท,
 อิทมฺปิ โข จานํ ทฺวทฺสโร ยทิตํ สพฺพสงฺขารสมฺภโว สพฺพปฺปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหาภฺยโย วิวาคो นิโรโธ
 นิพฺพานํ. อหฺมฺเญว โข ปณ ธมฺมํ เทเสยฺยํ, ปเร จ เม น อาชาเนยฺยํ, โส มมสฺส กิลมฺโภ, สํ มมสฺส
 วิเหสา”ติ. อปฺสสุทฺ¹⁶ ภควนฺตํ อีมา อนจฺฉริยา คาคาโย ปฏิกาสฺส ปุพฺเพ อสฺสุตฺปุพฺพา:-

กิจฺเชน เม อธฺคิตํ	หลนฺทานิ ปกาสิตฺ
ราคะทสฺสปเรเตหิ	นายํ ธมฺโม สฺสสมฺพุทฺโธ.
ปฏิสฺสิตคามิํ นิปุณํ	คมฺภีโร ทฺวทฺสโร อณฺ
ราครตา น ทกฺขณฺติ	ตโมกฺขณฺเณ อาวุฏฺาติ.

อิตฺติห ภควโต ปฏิสฺสยจิกฺขโต อปฺโปสฺสสุกฺกตโย จิตฺตํ นมตี, โน ธมฺมเทสนายาติ.

อถ โข พรหมฺโน สหฺมปติสฺส ภควโต เจตสา เจตปรีวิตกฺกมฺภวาย เอตทโหสิ “นสฺสตี วต
 โภ โลโก, วินสฺสตี วต โภ โลโก, ยตฺร หิ นาม ตถาคตสฺส อรหโต สหฺมาสมฺพุทฺธสฺส
 อปฺโปสฺสสุกฺกตโย จิตฺตํ นมตี, โน ธมฺมเทสนายา”ติ. อถ โข พรหมฺมา สหฺมปติ, เสยฺยถาปี นาม
 พลฺวา ปุริโส สหฺมิณฺชิตฺ¹⁷ วา พานํ ปสาเรยฺย, ปสฺวริตํ วา พานํ สหฺมิณฺชเยยฺย, เอวเมว พรหมฺโลเก
 อนฺตรหิตโต ภควโต ปุริโต ปาตุโรหสิ. อถ โข พรหมฺมา สหฺมปติ เอกํ สํ อุตฺตฺราสงฺคํ กริตฺวา ทกฺขิณ-
 ชาณฺณมฺณทลํ ปจฺวิยํ นิหนฺตฺวา เยน ภควา เตนฺณชฺลึ ปณฺาเมตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ “เทเสตฺถ ภนฺเต
 ภควา ธมฺมํ, เทเสตฺถ สฺสคโต ธมฺมํ, สมนฺติ สตฺตา อปฺปฺรชกฺขชาตีกา, อสฺสวณฺตา ธมฺมสฺส ปรีหายนฺติ,
 ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาริ”ติ. อิทมฺโวจ พรหมฺมา สหฺมปติ, อิทํ วตฺวา อถาปํ เอตทโวจ

ปาตุโรหสิ มคฺเชสฺส ปุพฺเพ
 ธมฺโม อสฺสทฺโธ สหฺเลหิ จินฺติตโต

¹⁴ ส.ส. ๑๕/๑๗๑ พรหมายาจนสูตร

¹⁵ ก. อชฺปาลนิโครธ

¹⁶ ฉ.ม. อปฺสสุ

¹⁷ ฉ.ม. สหฺมิณฺชิตํ

อปาปุเรต¹⁸ อมตสฺส ทวาริ
 สฺสณฺณตฺถ ฆมฺมํ วิมเลนํ นนฺตพฺพุทฺธ.
 เสเล ยถา ปพฺพตมฺพุทฺธนิฏฺฐิจิโต
 ยถาปิ ปสฺสเส ชนตํ สมนฺตโต
 ตถูปมํ ฆมฺมมยํ สฺสเมธ¹⁹
 ปาสาทมารุญฺห สมนฺตจกฺข
 โสการวทิตฺตํ²⁰ ชนตมเปตโสโก
 อเวกฺขสฺสฺส ชชาติชราภิกฺขตํ.
 อญฺญเจหิ วีร วิชิตสงฺคาม
 สตถวาท อนนฺน วิจร โลเก
 เทเสตฺถ²¹ ภคฺวา ฆมฺมํ อญฺญาตาโร ภวิสฺสณฺตตีติ

อถ โข ภคฺวา พุรหฺมโน จ อชฺชเมสนํ วิทิตฺวา สตฺเตสฺส จ การุญฺณตํ ปฏิจฺจ พุทฺธจกฺขณา โลกํ
 ไวลเกสิ. อทฺทสา โข ภคฺวา พุทฺธจกฺขณา โลกํ ไวลเกนฺโต สตฺเต อปฺปรชฺกฺเข มหารชฺกฺเข
 ติกฺขินฺทริเย มฺหิณฺทริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สฺวิญญาปเย ทฺวิญญาปเย อปฺเปกฺจเจ ปฺรโลกวชฺชภย-
 ทสฺสาวิโน²² วิหรนฺเต อปฺเปกฺจเจ น ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต, เสยฺยถาปิ นาม อฺปปลิตฺติยํ
 วา ปทุมฺนิยํ วา ปุณฺทรีกีนฺยํ วา อปฺเปกฺจจานิ อฺปปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺทรีกานิ วา อฺทเท
 ชาตานิ อฺทเท สํวทฺธานิ อฺททกานฺคฺคตานิ อนฺโตนิมฺคฺคโปสีนํ, อปฺเปกฺจจานิ อฺปปลานิ วา ปทุมานิ
 วา ปุณฺทรีกานิ วา อฺทเท ชาตานิ อฺทเท สํวทฺธานิ สโมทกํ จิตฺตานํ, อปฺเปกฺจจานิ อฺปปลานิ วา
 ปทุมานิ วา ปุณฺทรีกานิ วา อฺทเท ชาตานิ อฺทเท สํวทฺธานิ อฺทกํ²³ อจฺจุคฺคมฺม ติฏฺฐจฺนติ²⁴
 อนฺนฺปฺลิตฺตานิ อฺทเท, เอวเมว ภคฺวา พุทฺธจกฺขณา โลกํ ไวลเกนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชฺกฺเข
 มหารชฺกฺเข ติกฺขินฺทริเย มฺหิณฺทริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สฺวิญญาปเย ทฺวิญญาปเย อปฺเปกฺจเจ
 ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต อปฺเปกฺจเจ น ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต, ทิสฺวาน
 พุรหฺมานํ สหฺมปตี คาทาย ปจฺจภาสิ:-

¹⁸ ส.อ. อวาปุเรต

¹⁹ ก. สฺสเมธโส

²⁰ ส. โสการวทิต

²¹ ฉ. เทสสฺส

²² ฉ.ม. ...ทสฺสาวิโน

²³ ฉ.ม.อ. อฺทกา

²⁴ ฉ.ม. จิตฺตานํ

อปรารุตา เตสํ อมตสฺส ทวารว
 เย โสตนฺโต ปมฺญจนฺตุ สทฺธํ
 วิหีสฺสณฺณํ ปคฺคณํ น ภาสี
 ธมฺมํ ปณฺตีตํ มนุเชสฺสุ พฺรหฺมเหตฺติ.

อด โข พุรหฺมา สหฺมปติ “กตาวกาโส ไซฺมหิ ภควตา ธมฺมเทสนายา”ติ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา
 ปทกฺขิณํ กตฺวา ตตฺถเวณฺตรธายีติ.

๒. คารวสุตต²⁵

[๑๗๓] เอวฺมเม สฺมฺติ:- เอกํ สมยํ ภควา อรุเวลาญํ วิหริติ นชฺชา เนรยฺชราย ตีเร อชฺปาล-
 นิโคจรํภูเล ปจฺมาภิสํพุทฺโธ. อด โข ภควโต วิหิตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกโก
 อุกฺกปาที “ทุกฺโข โข อคารโว วิหริติ อปฺปติสฺโส, กํ น ชฺชวาทํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา สกฺกตฺวา
 ครุกตฺวา²⁶ อุปนิสฺสาย วิหเรยฺย”ติ.

อด โข ภควโต เอตทโหสิ “อปฺริปฺปณฺณสฺส โข สีสฺสขณฺณสฺส ปาริปุริยา อญฺญํ สมณํ วา
 พฺราหฺมณํ วา สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺย, น โข ปณาทํ ปสฺสามิ สเทวเก โลเก สมารเก
 สพุรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณียา ปชาย สเทวมณฺณสฺสาย อตฺตนา สีสฺสมปฺนฺนตฺรํ อญฺญํ สมณํ วา
 พฺราหฺมณํ วา, ยมํ สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺย.

อปฺริปฺปณฺณสฺส โข สมาริกฺขณฺณสฺส ปาริปุริยา อญฺญํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา สกฺกตฺวา
 ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺย, น โข ปณาทํ ปสฺสามิ สเทวเก โลเก ฯเปฯ อตฺตนา สมาริกฺสมปฺนฺนตฺรํ
 อญฺญํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา, ยมํ สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺย.

อปฺริปฺปณฺณสฺส โข ปญฺญาภยณฺณสฺส ปาริปุริยา อญฺญํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา สกฺกตฺวา
 ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺย, น โข ปณาทํ ปสฺสามิ สเทวเก โลเก สมารเก สพุรหฺมเก สสฺสมณ-
 พฺราหฺมณียา ปชาย สเทวมณฺณสฺสาย อตฺตนา ปญฺญาสมปฺนฺนตฺรํ อญฺญํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา,
 ยมํ สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺย.

อปฺริปฺปณฺณสฺส โข วิมุตฺติภยณฺณสฺส ปาริปุริยา อญฺญํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา สกฺกตฺวา
 ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺย, น โข ปณาทํ ปสฺสามิ สเทวเก โลเก ฯเปฯ อตฺตนา วิมุตฺติสมปฺนฺนตฺรํ
 อญฺญํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา, ยมํ สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺย.

อปฺริปฺปณฺณสฺส โข วิมุตฺติธาวณทสฺสนภยณฺณสฺส ปาริปุริยา อญฺญํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา
 สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺย, น โข ปณาทํ ปสฺสามิ สเทวเก โลเก สมารเก สพุรหฺมเก
 สสฺสมณพฺราหฺมณียา ปชาย สเทวมณฺณสฺสาย อตฺตนา วิมุตฺติธาวณทสฺสนสมปฺนฺนตฺรํ อญฺญํ สมณํ

²⁵ ส.ส. ๑๕/๑๗๓ คารวสุตฺต

²⁶ ส. ครุกตฺวา

วา พราหมณ์ วา, ยมห์ สกุกตวา ครุกตวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺย. ยนฺนุนาห์ ยวายฺ ฌมโม มยา
อภิสมฺพุทฺโธ, ตเมว ฌมฺ สกุกตวา ครุกตวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺย”ติ.

อถ โข พุรหฺมา สหฺมปติ ภควโต เจตสา เจโตปริวิตกมฺญาย, เสยฺยถาปี นาม พลฺวา
ปริโส สหฺมิณฺชิตํ วา พาห์ ปสาเรยฺย, ปสฺริตํ วา พาห์ สหฺมิณฺชเยยฺย, เอวเมว พุรหฺมโลเก
อนฺตรหิตो ภควโต ปุโรโต ปาตุโรหสิ. อถ โข พุรหฺมา สหฺมปติ เอกํสํ อุตฺตราสงฺค์ กริตฺวา เยน
ภควา เตนฺนุชฺลี ปณฺาเมตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ “เอวเมตํ ภควา เอวเมตํ สฺกต, เยปี เต ภนฺเต
อเหสิ อตีตมฺทธานํ อรหฺนฺโต สหฺมาสมฺพุทฺธา, เตปี ภควนฺโต ฌมฺมณฺเวยว สกุกตวา ครุกตวา
อุปนิสฺสาย วิหรีสุ, เยปี เต ภนฺเต ภวิสฺสนฺติ อนาคตมฺทธานํ อรหฺนฺโต สหฺมาสมฺพุทฺธา, เตปี
ภควนฺโต ฌมฺมณฺเวยว สกุกตวา ครุกตวา อุปนิสฺสาย วิหรีสุสนฺติ. ภควาปี ภนฺเต เอตฺรหิ อรหํ
สหฺมาสมฺพุทฺโธ ฌมฺมณฺเวยว สกุกตวา ครุกตวา อุปนิสฺสาย วิหรีสุ”ติ. อิทมโวจ พุรหฺมา สหฺมปติ
อิทํ วตฺวา ธาปรี เอตทโวจ:-

เย จ อตีตา สหฺพุทฺธา	เย จ พุทฺธา อนาคตา
โย เจตฺรหิ สหฺพุทฺโธ	พหฺนํ ²⁷ โสภนาสนฺ.
สพฺเพ สหฺมมฺครุโน	วิหรีสุ ²⁸ วิหรีนฺติ จ
ตถาปี วิหรีสุสนฺติ	เอสา พุทฺธาน ฌมฺมตา.
ตสฺมา หิ อตฺตกาเมน ²⁹	มหตฺตมภิกฺขตา
สพฺมโม ครุกาตพุโ	สํ พุทฺธาน สาสนฺนฺติ

๔. อุปฺปาทาสุตต³⁰

[๑๓๗] อุปฺปาทา วา ภิกฺขเว ตถาคตานํ อนุปฺปาทา วา ตถาคตานํ จิตาว สา ธาตุ
ฌมฺมญฺจิตตา ฌมฺมนิยามตา “สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา”ติ,³¹ ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุทฺธมฺติ อภิสเมติ,
อภิสมฺพุทฺธเมตฺวา อภิสเมตฺวา อภิจิขติ เทเสติ ปณฺเวยาเปติ ปญฺจเปติ วิวรติ วิภชติ อุตฺตานิกโรติ
“สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา”ติ. อุปฺปาทา วา ภิกฺขเว ตถาคตานํ อนุปฺปาทา วา ตถาคตานํ จิตาว สา
ธาตุ ฌมฺมญฺจิตตา ฌมฺมนิยามตา “สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา”ติ. ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุทฺธมฺติ อภิสเมติ,
อภิสมฺพุทฺธเมตฺวา อภิสเมตฺวา อภิจิขติ เทเสติ ปณฺเวยาเปติ ปญฺจเปติ วิวรติ วิภชติ อุตฺตานิกโรติ
“สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา”ติ. อุปฺปาทา วา ภิกฺขเว ตถาคตานํ อนุปฺปาทา วา ตถาคตานํ จิตาว สา

²⁷ ฉ.ม. พหฺนํ

²⁸ ฉ.ม. วิหรีสุ

²⁹ ส.อ. อตฺตกาเมน

³⁰ อ.ติ.ก. ๒๐/๑๓๗ อุปฺปาทาสุตฺต

³¹ ฉ.ม. อนิจฺจา

ธาคู ธมฺมภูจิตตา ธมฺมนิยามตา “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา”ติ, ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุชฺฌติ อภิสเมติ, อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา อภิสเมตฺวา อจฺจิกฺขติ เทเสติ ปญฺญาเปติ ปญฺจเปติ วิวฺรติ วิภจฺจติ อุตฺตารํ กโรติ “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา”ติ. จตฺตํ.

๑๐. ปัจจัยสูตร³²

[๒๐] สวรรตฺถิยํ วิหฺรติ... ปฏิจฺจสมุปฺปาทญฺจ โว ภิกฺขเว เทเสสฺสามิ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺเน จ ธมฺเม, ตํ สฺสณฺณ, สํสํ กํ มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามีติ. “เอวํ ภนฺเต”ติ โข เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺสํ. ภควา เอตทฺโวจ:

กตโม จ ภิกฺขเว ปฏิจฺจสมุปฺปาโท ? ชาติปจฺจยา ภิกฺขเว ชฺรามรณํ, อฺปฺปาทา วา ตถาคตํ อนุปฺปาทา วา ตถาคตํ จิตฺวา สํ ธาคู ธมฺมภูจิตตา ธมฺมนิยามตา อิทปฺปจฺจยา, ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุชฺฌติ อภิสเมติ, อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา อภิสเมตฺวา อจฺจิกฺขติ เทเสติ ปญฺญาเปติ ปญฺจเปติ วิวฺรติ วิภจฺจติ อุตฺตารํ กโรติ “ปสฺสเถ”ติ จาห. ชาติปจฺจยา ภิกฺขเว ชฺรามรณํ ๔เปฯ ภวปจฺจยา ภิกฺขเว ชาติ... อฺปฺปาทานปจฺจยา ภิกฺขเว ภโว... ตณฺหาปจฺจยา ภิกฺขเว อฺปฺปาทานํ... เวทนาปจฺจยา ภิกฺขเว ตณฺหา... ผสฺสปจฺจยา ภิกฺขเว เวทนา... สพฺพายตฺนปจฺจยา ภิกฺขเว ผสฺโส... นามรูปปจฺจยา ภิกฺขเว สพฺพายตฺนํ... วิญฺญาณปจฺจยา ภิกฺขเว นามรูปํ... สงฺขารปจฺจยา ภิกฺขเว วิญฺญาณํ... อวิชฺชาปจฺจยา ภิกฺขเว สงฺขารํ. อฺปฺปาทา วา ตถาคตํ อนุปฺปาทา วา ตถาคตํ จิตฺวา สํ ธาคู ธมฺมภูจิตตา ธมฺมนิยามตา อิทปฺปจฺจยา, ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุชฺฌติ อภิสเมติ, อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา อภิสเมตฺวา อจฺจิกฺขติ เทเสติ ปญฺญาเปติ ปญฺจเปติ วิวฺรติ วิภจฺจติ อุตฺตารํ กโรติ “ปสฺสเถ”ติ จาห. อวิชฺชาปจฺจยา ภิกฺขเว สงฺขารํ. อิติ โข ภิกฺขเว ยํ ตตฺร ตถตา อวิตถตา อนนฺตถตา อิทปฺปจฺจยา. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปฏิจฺจสมุปฺปาโท.

กตเม จ ภิกฺขเว ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ธมฺมา ? ชฺรามรณํ ภิกฺขเว อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมํ. ชาติ ภิกฺขเว อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมา. ภโว ภิกฺขเว อนิจฺโจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปนฺโน ขยธมฺโม วยธมฺโม วิราคธมฺโม นิโรธธมฺโม. อฺปฺปาทานํ ภิกฺขเว ๔เปฯ ตณฺหา ภิกฺขเว... เวทนา ภิกฺขเว... ผสฺโส ภิกฺขเว... สพฺพายตฺนํ ภิกฺขเว... นามรูปํ ภิกฺขเว... วิญฺญาณํ ภิกฺขเว... สงฺขารํ ภิกฺขเว... อวิชฺชา ภิกฺขเว อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมา. อิเม วุจฺจนฺติ ภิกฺขเว ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ธมฺมา.

ยโต โข ภิกฺขเว อริยสํวากสฺส อยญฺจ ปฏิจฺจสมุปฺปาโท อิเม จ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ธมฺมา ยถา ภูตํ สมมปฺปญฺญาถ สฺสทฺธิจฺจา โหนฺติ, โสว³³ ปุพฺพนฺตํ วา อฺปฺปฉาวิสฺสติ³⁴ “อโหสิ นุ ขวาหํ

³² ส.น. ๑๖/๒๐ ปัจจัยสูตร

³³ ฉ. โส วต

³⁴ ฉ. ปฏิฉาวิสฺสติ

อติตมทานัน, นนุ โ ข อโหสิ อติตมทานัน, ก็ นุ โ ข อโหสิ อติตมทานัน, ถัด นุ โ ข อโหสิ อติตมทานัน, ก็ หุตวา ก็ อโหสิ นุ ขวาท อติตมทานัน”ติ ? อปรนตัม วา อูปธาวิสสตี “ภวิสสามิ นุ ขวาท อนาตมทานัน, นนุ โ ข ภวิสสามิ อนาตมทานัน, ก็ นุ โ ข ภวิสสามิ อนาตมทานัน, ถัด นุ โ ข ภวิสสามิ อนาตมทานัน, ก็ หุตวา ก็ ภวิสสามิ นุ ขวาท อนาตมทานัน”ติ ? เอตริหิ วา ปจจุปปนัน อทานัน อตมตตัม ถัดถึ ภวิสสตี “อหิ นุ โ ขสมิ, โน นุ โ ขสมิ, ก็ นุ โ ขสมิ, ถัด นุ โ ขสมิ, อหิ นุ โ ข สตโต กุโต อาคโต, โส กุหิ คามี ภวิสสตี”ติ³⁵? เนตัม จานัน วิชชตี. ตัม กิสส เหตุ ? ตถา หิ ภิกขเว อริยสาวกสส อยญจ ปฏิจจสมุปปาโท อิมะ จ ปฏิจจสมุปปันนา ธมมา ยถาภูตัม สมมปปญญาเย สุกิณฺณาติ. ทสมัม.

³⁵ กุหิ ภวิสสตีติ